

ЗОЗИ И СУИНГИ — АЛТЕРНАТИВА НА ДОПУСТИМО И ПОЗВОЛЕНО ПРЕЗ СОЦИАЛИЗМА

Жанина Стоянова

ZOZAS AND SWINGS — THE ALTERNATIVE OF PERMITTED AND ALLOWED DURING SOCIALISM

Zhanina Stoyanova

Abstract: *The article will trace the development of one of the unacceptable types of behavior and consumption during socialism. Opposing the dominant cultural model through lifestyle, vision, posture, slang of so-called zozas and swings, they are labeled as the “bourgeois remnant”. Zozas and swings can be easily defined as an informal group and subculture. Their ideology is different from the ideology of socialism. The last one does not allow the existence of groups that are not devoted to the cause of the Party, enthusiastic young builders of a bright future. Everyone who is found as an exception is a subject to re-education.*

Keywords: *zozas; swings; caricature; subculture; socialism.*

*Коремът ме присвива, главата ме боли,
аз зоза съм, не мога да стана бригадир!
Хей, лъжеш, ще станеш бригадир,
ще построяваш къщи и даже язовир.¹*

Настоящото изложение проследява развоя на един от недопустимите типове поведение и потребление по време на социализма. Опониращи на доминиращия културен модел чрез визия, държание, сленг, етикетирани като „буржоазен остатък“ и уронващи социалистическия начин на живот, т.нар. *зози и суинги* лесно могат да бъдат определени като неформална група. Идеологията на социализма не допуска съществуването на групи, които да не са отдадени на каузата на партията, въодушевени млади строители на светлото бъдеще, а ако случайно се намерят изключения, те подлежат на превъзпитание.

Статията цели да представи субкултурата² на зозите и суингите в периода на ранния социализъм в България от края на 40-те и 50-те години на XX в. Про-

---

¹ Песента е изпята от респондент.

² Тук под „субкултура“, „неформална група“, „контракултура“ и „младежка култура“, използвани като взаимнозаменяеми, ще се приема най-общо начинът на живот на дадена социална група, основана на характерни културни модели, които включват в себе си отличителна ценностна система, норми и правила на поведение, определени стилкови

учването се основава на материали от пресата – статии и карикатури, и проучена литература от периода, засягаща тематиката. Събирайки на едно място ключови теоретични твърдения и анализи на конкретни аспекти от т.нар. контракултура – музика, мода, поведение и сленг, ще се опитаме да разберем мястото на субкултурата на *зозите и суингите*, зародила се в България още преди 1944 г., но продължила да съществува и години след това.

Историята на зозите в България може да се проследи още преди периода на социализма като отражение на западната култура предимно в съзнанието на българската младеж. Етимологията на прозвището *зола* според джазовия критик Владимир Гаджев е свързана с френското „*ле зезу*“/„*зазу*“ (фр. *les zazous*) – субкултурно движение на младите парижани, зародило се през Втората световна война, които издигат в култ определен стил в музиката – джаз – и следват модата и поведенческите модели на Запада [Гаджев, В. 2010, с. 18.], като чрез това се противопоставят на германците. В България тази мода³ също е известна. Както отбелязва Михаил Груев, в българския си вариант в термина настъпва фонетична и смислова промяна – *зола* и съответно *зози* в множествено число, като той се използва само за момиче или жена с алтернативно на официалната публичност поведение [Груев, М. 2014, с. 58].

Младежният еквивалент на зозата е *суингът* – етимологията на понятието е пряко свързана с американското направление „суинг“ в джаза и танцовата музика. Прозвище, също свързано с антинацистката съпротива, но този път не във Франция, а в Германия. Известни като *Swing Kids*, също и *Swing Youth* (немски: *Swingjugend*) са група почитатели на джаза и суинга в Германия през 30-те години на XX в., главно в по-големите градове. Подражаващи на англо-американския начин на живот, определяйки себе си чрез суинг музиката, те се противопоставят на националсоциалистическата идеология, особено на Хитлеровата младеж (немски: *Hitlerjugend*)⁴. През 1941 г. мнозина от тях за заловени и подстригани, а предприетите мерки варират от подрязване на коси до изпращането на лидерите в концентрационни лагери. Субкултурата е изградена предимно от тийнейджъри, които танцуват под звуците на джазовата музика и се обличат в зуут костюми. Този тип облекло в буквален превод означава „торбест“ или „торбаланов“ костюм за младежите и по-къси поли и разпуснати коси за момичетата. В научната литература все още остава неизвестен принципът, по който в България немската дума, обозначаваща субкултурата, се свързва с младежите от мъжки пол, а зози преминава в нарицателно за девойките. В повечето случаи, вкл. и на терен, се употребява събирателният термин – *зози и суинги*.

белези, свързани с музика, облекло и начин на забавление, които в различна степен се диференцират от тези на доминиращата култура.

³ Тук „мода“ се използва по-обширно, като терминът не се свежда само до облеклото.

⁴ Интересен е фактът, че пародират нацисткото „Sieg Heil“ с техния поздрав „Swing Heil“, повече информация – <http://www.return2style.de/amiswhei.htm#mode> и <http://www.webcitation.org/5bIoSL3Dw>. На този исторически факт е посветена американската кинопродукция *Swing kids*, заснета през 1993 г.

По същото време – края на 40-те и през 50-те години на XX в. – Съветският съюз също има проблеми със субкултурите. В техния случай – стилиягите⁵. Най-близък превод до термина дава Глеб Ципурски – младежи, „обсебени от стила“ [Ципурски, Г. 2014, с. 19]. Стилиягите процъфтяват в големите съветски градове. Първоначално в Москва и Ленинград, където има най-голям достъп до „западни“ потребителски стоки, магазини с ограничен достъп и черен пазар, а след това и в големите провинциални градове, вследствие възстановяването на икономиката. Имащи за еталон основно американския начин на живот, те са етикетирани като декаденти [Ципурски, Г. 2014, с. 23]. Тяхното движение се заражда като протест срещу стереотипите на съветското общество. С подчертано аполитична нагласа спрямо случващото се и с отказа за спазване на определени норми на социалния морал, присъщ на времето, те попадат в графата поклонничество пред западната култура и биват преследвани. Отличителна черта е техният гардероб – дрехи, бижута, обувки. Външният облик и модата са от голямо значение и са един от определящите елементи в характеристиката на идентичността на стилиягите. Оформянето на косите на младежите е оприличено от Александър Шелепин във вестник „Комсомольская правда“ като „тарзановски прически“ [Комсомольская правда, 1954, с. 3], а някои от жените си позволяват да носят панталони⁶. Има и моменти, когато преследването им е отслабено – затоплянето на отношенията със САЩ и туристическия обмен, организираната за първи път в СССР изложба на Пикасо в Ермитажа през 1956 г.⁷, посещението на модели от модна къща „Кристиан Диор“ (Christian Dior) в Москва и преди всичко Фестивала на младежта и студентите, състоял се през 1957 г. В такива периоди примката около врата им е малко по-разхлабена, но по-късно преследването им се възобновява [Zakharova, L. 2010, pp. 95–120; Roth-Ey, K. J. 2004, pp. 75–96].

Субкултурата е осмивана в съветската преса. Първият фейлетон, който се появява, е в списание „Крокодил“ през 1949 г. Описва се стилът им, поведението и маниерите им, като различни от тези на „обикновените хора“ [Крокодил, 1949, с. 10]. А според автора на фейлетона, в усилието си да бъдат различни, те

---

⁵ За стилиягите в статията са използвани статии от периодичния печат и изследвания, които проследяват историята им и разглеждат отношението на съветската власт спрямо тях. Едни от изследователите на темата са автори като Марк Еделе, който разглежда тази субкултура в периода 1945–1953 г. [Edele, M. 2002], Глеб Ципурски и др.

⁶ За такъв случай посочва Глеб Ципурски, който описва интервю със свой респондент – „Например Ирина Д., която е дъщеря на шивачка и в този смисъл очевидно не спада към елита, се самонарича стилияга, свързвайки този етикет „на първо място с облеклото“, тъй като тя се облича с модерните в Западна Европа и Съединените щати дрехи, а освен това е и „една от първите [жени] в Москва, които носят панталони“. Чуждите модни тенденции тя усвоява благодарение на майка си, която, бидейки професионален шивач в куклен театър с представления извън Съветския съюз, има достъп до съвременни модни списания от чужбина и е готова да шие на дъщеря си подходящи дрехи (Ирина Д., родена 1928 г.)“ [Ципурски, Г. 2014, с. 26].

⁷ По време на изложбата индивидуални посетители, предимно студенти, показват безкритично отношение към формалиста и неговите произведения.

достигат до абсурд. Стилягите разучават в подробности фокстрот, танго, румба, линдихоп [**Крокодил**, 1949, с. 10]. За управляващите те не живеят в социалистическия строй, в пълния смисъл на думата, а просто се носят по повърхността на живота. Прическите биват копирани, панталоните преправяни, ризите домашно изработени от цветни тъкани, а обувките са самоделни [**Козлов, А.** 1998, с. 72–84]. Най-сложно, според изкуствоведа Раиса Кирсанова, е да се получи необходимото цветно хомогенно единство – маниери, жаргон, танцови стилове и външен вид [**Кирсанова, Р.** 1998, с. 73].

Техният начин на живот – американски джаз, танци – туиста и буги-вугито, жаргонът и облеклото (понякога придобито нелегално) – влизат в разрез с установените норми и практики от съветското управление и комунистическата партия, и съответно са подлагани на порицание и публично неодобрение. Организиран са екипи – доброволни отряди, които преследват стиляги, т.нар. хайки, сформирани от комсомолската младеж. Един от методите, с които целят „да вкарат в правия път“ тези „озападнени“ младежи⁸, е публичното унижение – като разпарят крачолите на панталоните на момчетата и подрязват косите на момичетата. Има случаи, в които конкретните методи биват и по-жестоки. Понякога те са отвеждани насилствено в милицията и фотографирани за уличаващи статии.

Подобна е средата и политическата атмосфера, в която се развива образът на зозите и суингите в България в началото на социализма. Субкултурата се създава от самите младежи и се разпространява предимно в градовете. Тази група се сформира независимо от желанието и намерението на доминиращата култура, която има претенции да е масова и да контролира всички членове на обществото и аспекти от живота на гражданите, вкл. свободното време⁹. За да противодейства на западните влияния, в това число слушане на джаз музика, държавата се стреми да организира и държи под контрол всички форми на младежко забавление [**Taylor, K.** 2006, р. 49]. Комунистическата партия, ЦК на ДКМС, училището, предприятието, заводът и пр. държавни институции инициират безброй младежки мероприятия, които използват като трибуна за насаждане на комунистически морал и ценности, но също и като форми на контрол. В тази обстановка джазът трудно може да оцелее, като започва едно постепенно изтласкване на джаз музиката и съпътстващите я суингови танци от големите заведения в страната.

---

⁸ Терминът „озападнени“ е взет от цитираната статия на Глеб Ципурски.

⁹ Свободното време бива добре уплътнено с посещения на различни форми на политическа просвета, като участието в тях се смята за върховен дълг на всички, а кръшкачите са обявени за вражески агенти и предатели. Към по-забавната част могат да бъдат причислени вечеринките, които не са ново явление в живота на българина, но започват да напомнят един съветизиран тип „вечеринки“ – петя се руски политически и народни песни, танцуват се руски народни танци, което се дължи на повсеместната съветизация. Дори и формите на забавления се трансформират по съветски модел, а за да се постигне контрол върху тях, инициативата за тяхната организация идва „отгоре“, те биват организирани от предприятия, заводи, училища, местните клубове на ОФ или от клубовете на комсомолската организация. Повече по темата в книгата на Диляна Иванова “Memories of Everyday Life during Socialism on the Town of Rousse, Bulgaria” [**Ivanova, D.** 2014, р. 89].

В първите години от установяването на отечественофронтовския режим джазът запазва присъствието си – в нощни заведения и на концерти матинета в столичните кина „Влайкова“ и „Модерен театър“, Учителската каса и Алианс Франсез. По това време продължават да се изявяват Джаз „Овчаров“ (на Асен Овчаров) и „Джазът на оптимистите“ (на Божидар Сакеларев). Успоредно с това се появява и ново поколение джаз музиканти с „Джаза на младите“, съставен от любители от столичните гимназии [Гаджев, В. 2010, с. 126–128]. Тази непокътнатост на джаза от страна на властта в тези първи години е следствие на следвоенното статукво – съюзническата солидарност, запазената (макар и обречена на повяхване и заличаване) многопартийност и продължаващата инерция в стопанския, културния и всекидневния живот. Това междинно положение не продължава дълго. След преориентирането на България към Съветския съюз просъветската пропаганда започва да прониква, а влиянието ѝ се разширява с всички възможни изразни средства. Джазът е обявен за вражески в Съветския съюз, такъв става и за Народна република България, а заедно с музиката – и изпълнителите, и почитателите.

Всъщност преследването на зозите и суингите не е културен феномен, който през цялото време е осъждан от комунистите в България. За това загатва Веселин Бранев в книгата си „Следеният човек“, в която авторът разказва за ремсисти, които свирят музикален откъс от заснетия през 1941 г. американски филм „Снежният рай“ (Sun Valley Serenade). Това по негови думи е времето, когато РМС прави всичко възможно, за да съблазнява младите, и то не толкова с идеите си, колкото с приятните форми за прекарване на времето, свирейки популярни джазови мелодии от американски филми и разучавайки стъпките на суинга [Бранев, В. 2007, с. 64–66].

Първоначално приеман като забавен и развлекателен жанр, джазът се превръща в „упадъчна“ и „извратена“ музика, музика на „духовна нищета“, „на катастрофално умствено обедняване, на най-дълбоко нравствено падение“, пропагандаща „буржоазните“ ценности на капиталистическия свят. Въпреки предприеманите мерки от властта, дори и в институции се случва джазовите мелодии да бъдат тананикани, а танците, окачествени като „изкълчени“ – да са срещано явление¹⁰. Това четем и в писмо, публикувано в списание „Младеж“ от 1956 г.: *Често се случва да чуеш младежи да свирят и тананикат по улиците и трамваите, на даже и в училището, извратени джазови мелодии. Много младежи, особено ученици, не знаят да играят български хора и ръченици, бални танци, но за сметка на това танцуват с увлечение и без стеснение двойните стъпки на изопачените румби* [Младеж, 1956, с. 15].

Времето изисква една нова забавна музика бързо да намери място в живота на хората и да възпитава здравия вкус на *новия човек*, защото той е застрашен не само от „блудкавата буржоазна сантиментална песен“ [Музика, 1951, с. 26], но и от популярни, особено в големия град, направления като джаза. А джазът има своите традиции в столицата и големите градове още от началото на ХХ в. През 30-те и 40-те години водещи фигури са Асен Овчаров, Божидар Сакеларев

---

¹⁰ Виж Обр. 1.

и техните оркестри, музикантът Александър Николов, певиците Ива Ваня, Лени Вълкова, Леа Иванова¹¹.

Затова че в началото на 50-те години интересът на младите към джазовата музика продължава да се развива и не заглъхва, говори и статия от списание „Българска музика“, която коментира, че през същата 1953 г., точно 9-ти септември е отбелязан във Видин под звуците на джаза: *В дунавската столица цари празнично оживление. Ресторантът на открито в градската градина е пълен с млади хора. Свири джаз! Слушаме и не вярваме на ушите си. Под звуците на „буги-вуги“ и „румба“ се огъват презгърбени фигури на дългокоси суинги. Всред тях здрави и прави младежи от народа се мъчат да им подражават. [...] Под звуците на тази какафония с достойнство си пият винцето културните ръководители на града. Никому и на ум не идва да протестира срещу тази музикална варварщина [Българска музика, 1953, с. 44].*

Трябва да се отбележи, че авторът на статията е анонимен и изразява своето недоумение от музиката и танците, но именно в своето изумление от случващото се представя картина от всекидневието на провинциален български град, неподчинена на соцреалистическата рамка в забавленията. Това, че упълномощените с власт местни управници не вземат мерки и гледат безучастно, се потвърждава от различни статии в периодичния печат или с карикатури. Развитието на джаза тревожи режима. Особено са притеснени и от факта, че дружествата на Димитровския съюз на народната младеж (ДСНМ)¹² по места организират „танцови забави, където се играят извратени танци“ под звуците на западната музика“ [Груев, М. 2009, с. 167]. Това се потвърждава и от следната статия, в която се посочва, че председателите гледат безучастно, а понякога дори сами се включват: *Тяхното поведение [поведението на младежите – б. м. Ж. С.] ме възмуцава, защото от тях гледат десетгодишни момиченца и направо усвояват извратените маниери. И най-жалкото е, че организацията на ДСНМ не взема никакви мерки. Секретарката на дружеството др. Мичка играе сред тях и не ѝ прави никакво впечатление неприличното им поведение.* Архивните документи и от по-късен етап проследяват явлението, което само показва, че победата на социализма, така и не се случва, въпреки твърденията на властимащите [Съдоклад на ЦК на ДКМС..., pass].

---

¹¹ В този момент българската джаз култура е под влияние на оригинала – особено значение имат артефактите на американската популярна култура (грамофонни плочи и филми), привнесени още през 30-те, както и в резултат от присъствието на американската армия в Европа и участието ѝ в последната фаза на Втората световна война. За повече информация книгата на Владимир Гаджев – „Now’s The Time. Джазът в България и българите в джаза“ [Гаджев, В. 2010, с. 93–124].

¹² Димитровският комунистически младежки съюз (ДКМС) има за предшественик Работнически младежки съюз (РМС), създаден още през 1928 г. Негов приемник е Съюзът на народната младеж (създаден 1947 г.), преименуван се след смъртта на Георги Димитров през 1949 г. в ДСНМ (Димитровски съюз на народната младеж). На Априлския пленум през 1956 г. се ражда ДКМС (Димитровският комунистически младежки съюз) и носи това име до 1990 г.

В своите „Задочни репортажи“ писателят Георги Марков твърди, че в България се „създава култура“ и култ към западната попмузика и джаза: *Но безспорно един от най-силните западни култове с най-голям брой почитатели в България беше култът към западната попмузика и джаза. [...] Дори по партийните вечеринки и разни други официални забавления, постепенно западната естрадна песен категорично се наложи. [...] В края на краищата подозренията на Държавна сигурност, че харесването на западна забавна музика и джаз е политическа реакция, не беше далеч от истината* [Марков, Г. 2008, с. 438].

Отношението на властта към афро-американската музика продължава да бъде отрицателно въпреки интереса, който по-младите поколения проявяват към нея. „С наслада се слуша“ или по-скоро трябва да се слуша музика, направена от братските народи, обединени от социализма, а джазът „служи на извратените вкусове на тунейдците от буржоазния елит“ [Городински, В. 1951]. В официалната съветска литература джазът е описван като дразнещ слуха със „звън на строшени съдове, гърлено виене на някакъв камилски глас, произнасящ безмислени думи, речитатив, премесен или с плач, или с пияно хълцане, звуци на тайнствени инструменти, свирещи акорди, от които те побиват тръпки [...] музика на подивели хора, музика на нечувана умствена ограниченост, независимо от това дали се нарича джазов „суинг“ или „буги-вуги“...“ [Городински, В. 1951, с. 12]. Музиката проповядва идеологията на духовната нищета и крайното затъпяване – това отношение е застъпено в Съветския съюз, това повтарят и в България.

Джазът е представян от официалното говорене като „допинг възбудител“, който „хипнотизира с мъртвата и хладна механичност на ритмите си“, вместо да буди „силни и жизнерадостни чувства“ [Городински, В. 1951, с. 70], каквито се изискват от танцовата и песенна музика. Сексуалността и сензитивността трябва да бъдат строго контролирани и идват да покажат дисциплинираността на комунистическата младеж. Идеалният социалистически свят е този, в който комунистическата младеж е напълно посветена на социалистическите идеи и води отдаден, аскетичен начин на живот [Попова, Г. 2004–2006, pass].

Не джазът е определен от Съветския съюз за музиката на социализма, а *естрадата*, термин, който попада в медийния речник и на България¹³. Не туистът е танцът, а валсът. Системното обучение, пропагандата и периодичното напомняне на това кое е правилно и позволено са важни елементи от общата политическа комунистическа програма. Джазът като носител на идеологически чужди послания се превръща в „шум“ за режима [Генчева, Р. 2003, с. 179–195]. В най-тежките за него години, в края на 40-те и началото на 50-те, джазът продължава да съществува в рамките на една полулегалност. Редица джазови състави се „укриват“ в цирка, а много музиканти – в симфонични и оперни оркестри [Гаджев, В. 2010, с. 135].

---

¹³ Темата за естрадната музика в България през периода на социализма е разработена в дисертационния труд на Антон Ангелов – „Масова култура и култура за масите (Институционален контрол върху популярната музика в социалистическа България, концептуални модели, практика и социален контекст, 50-те – 70-те години)“ [Ангелов, А. 2015]

Не можем да твърдим, че музиката е основният и единствен идентификационен маркер на субкултурата на зози и суинги, но несъмнено е важна. Още със зараждането на младежката субкултура именно музиката е израз на бунтарството срещу системата, без значение дали ще е хитлеризъм, или друг вид тоталитарна система, израз на негодувание срещу доминиращата култура, срещу конвенционалните морални стойности и израз на враждебност към родителската хегемония над младежите. Т.е. музиката е била вид форма на съпротива в началния момент на образуване на субкултурата.

Под „зози“ и „суинги“ органите на реда разбират не само любителите на джаза, но и всякакви прояви, които биха могли да се свържат с модата и привичките, навлизащи от капиталистическия свят. Карикатурите от вестник „Стършел“, които би следвало да преувеличават или изопачават качествата на своите герои, в случая могат да бъдат разбрани като точни образи. Рисунките са насочени не толкова към осмиването на младежта, увлечена от танците, а по-скоро към всякакъв вид различие, отнасящо се до външността или загатващо за съмнителен морал.

Хумористичният вестник „Стършел“ отпечатва на своите страници редица карикатури, посветени на зози и суинги, които не желаят да се включат в работническите инициативи, организирани от партията¹⁴. Това се потвърждава и от статията „Против упадъчната джазова музика“: *Джазовата музика е лека, лесно възприемлива, не се иска много труд, за да се разбере. Главното в нея е ритъмът. Тя е жива, весела и допада на буйните младежи. Джазовата музика предразполага към отмора и забравяне на несполуките в ежедневието. Но тъкмо това крие голяма опасност* [Младеж, 1956, с. 15].

Комунистическата пропаганда внушава, че младежите от тази субкултура избират да „паразитират“ на гърба на трудовия човек, като при карикатурите това е изобразявано буквално¹⁵. Вестникът изобразява споменатите зози предимно в ролята им на развратни, мързеливи и затлъстели жени¹⁶. Когато става въпрос за тялото и фигурата на жените, на здравото и младо социалистическо тяло е противопоставено пълното и възрастно тяло. Пълните жени, възпроизвеждат в преувеличена форма всички проблеми на социалистическото общество. Според теорията на Съюзън Бордо можем да съотнесем публикуваното в периодичния печат като един своеобразен микрокосмос – физическото тяло, което символично възпроизвежда основните проблеми и слаби места на макрокосмоса – „социалното тяло“ [Bordo, S. 2003, p. 186], а дефекти в социалистическата системата не съществуват, затова не могат да съществуват и „дефекти“ в женската фигура. Телата на гражданите трябва да са физически здрави и годни за работа, съответно и да изглеждат така. Пълните жени създават образ антипод на идеала млад–висок, строен–красив, годен за работа. А и все още има реминисценции, свързани с буржоазията, че дебелиите не работят¹⁷. Не е учудващо и съпадението с карикатурите във в. „Стършел“, изобра-

¹⁴ Виж: Обр., 2, Обр. 3., Обр. 4. и Обр. 10.

¹⁵ Виж: Обр. 5.

¹⁶ Виж: Обр. 3, Обр. 4, Обр. 5, Обр. 12.

¹⁷ Виж Обр. 4 и Обр. 9.

зващи затлъстели хора, и фейлетонът на Максим Горки „За музиката на тлъстите“ („О музыке толстых“). В него руският писател изковава образа на слушащите джаз – „цинични“, „тлъсти хищници“, „паразити, живеещи върху гърба на другите“, разпуснати и развратни. Той противопоставя валса на фокстрота, като описва втория като мръсен танц, а танцуващите, поклащайки бедрата си цинично, имитират сексуален акт между мъж и жена [Горки, М. 1928]. Всъщност Горки противопоставя буржоазията срещу пролетариата. Танци като фокстрот и танго са анатемосани, саксофонът и целият специфичен състав на джазовия оркестър – също.

Хумористичният вестник „Стършел“ публикува на своите страници карикатури, представящи зози и суинги в отрицателна светлина, като хора, които спомагат за запазване на старите порядки и преживелици от буржоазния морал; които напомнят за разгулния живот на умиращата буржоазия и буржоазния морал, а с танците си събуждат животински страсти [Младеж, 1956, с. 16]. В първите години от излизането на вестника една от главните роли в седмичника е отредена на Зозефина¹⁸. Тя е развратна, мързелива, суетна жена, която не споделя каузата на работническата класа. Тя е всичко, което *новата жена* не е и не трябва да бъде. Правят впечатление двете крайности при изобразяването на типовете женски образи – от затлъстели матрони до изкусителки¹⁹, и в двата случая бягащи от работа, категорично отказващи да се включат в работническите инициативи, организирани от партията.

Пресата в България определено им обръща внимание и не по-малко кололоритно е описанието в същия вестник „Стършел“ на зоза с „ослепителен външен вид“: *Всичко в това момиче беше някак непоносимо ярко – и лимоненожълтата блуза, и огненочервената пола, и цветето, забодено в лъскавите къносани коси, и голямата начервена уста, и блестящите мигли. То пушеше цигара със златен мундшук и гледаше тъпо в празната чаша пред себе си. Когато забеляза зазяпалия се Темелков, момичето протегна обувия си в найлонов сандал крак, ритна Боби в хълбока и каза с особен, немомичешки глас:*

– Ей, Боби, скив – дошла някаква физиономия! [Стършел, 1953, с. 2].

Един от най-изявените отличителни белези на зози и суинги са техните прически, които стават задължителни за носителите на субкултурата. Разликите между прическите на американките и тези на българските зози са съвсем незначителни. Това е така, защото един от източниците на вдъхновение са холивудските филми и актрисите, които оформят косата си в модерния стил за времето. Копираните прически на любими филмови идоли могат да се разпознаят и в карикатурите, публикувани в периода, а те показват, че зозите са в крак с времето и с новите тенденции. Имаме основание да твърдим, че прическите не се различават от тези на холивудските звезди, тъй като те са познати и в България. До средата на 40-те години повече от половината чуждестранна филмова продукция, навлизаща в

---

¹⁸ Имената, с които наричат зозите, варират, но едно от най-често срещаните е Зозефина. Срещат се още зоза Мими или просто „една зоза“.

¹⁹ Виж Обр. 2., Обр. 6., Обр. 7., Обр. 8. и Обр. 4., Обр. 12.

страната ни, е американска²⁰. Българите имат възможност да видят филми, в които свирят оркестрите на Глен Милър, Арти Шоу, както и други известни джазмени. Индивидуалният стил, подчертан чрез нечия коса, често е белег за бунтарството. Неформални младежки групи, нечленуващи в ДКМС в противоречие с властите, използват косите си, за да изявят и заявят себе си.

Прическите са обработвани с брилянтин или с подсладена вода. Жените открито нарушават прическата на традиционните плитки, одобрени за момичета, като оставят косата си да расте дълга и пусната свободно да пада, като я обработват чрез трайно химическо къдрене или маши, за постигане на така мечтаните вълни. Тази изкуствено третирана коса, направена по чуждестранна мода, е трън в очите на властта, която преследва всяко отклонение от официално одобрения момичешки вид и стандарта за „хубаво момиче“. Отделянето на прекалено много време за чисто женските неща и кокетниченето не се толерират. Момичетата трябва да се придържат към ортодоксалната визия и легитимните естетически норми.

В цитирания по-горе откъс от „Стършел“ се споменава за феномена на модата и той ни позволява да хвърлим поглед към това, какво е да бъдеш млад в първите години на социалистическа България. Въпреки че това описание е замислено като хаплива сатира, а зозите са представени като отрицателно явление, в нея се залагат по-важните черти на субкултурата: лъскави боядисани коси и ярки костюми в пъстри цветове на папагали [Стършел, 1953, с. 2]. Занимаването с мода и пълното усвояване на дрескода заедно със съответните цветове и шарки – допълват образа на зозите. Характерният стил на зози и суинги еволюира в резултат на сложен процес, включващ подражание на западни модели, към който спада и стилът на повечето младежи, както и последвалото видоизменение от оригинала, който се нуждае от нови маркери за различаване. Социалното напрежение в държавата в първите години, когато репресиите действат безотказно, също изиграва роля в това развитие.

Диференциална и обединителна са две от основните функции на облеклото, които употребява властта. Официалният социалистически дискурс отхвърля диференциацията и счита обединението за единствена норма. Така е и в светското общество: *Ние не се интересуваме от разликите в дрехите, тъй като в социалистическото общество роклята не трябва да разкрива нечия позиция и класа. Искаме хората с различни социални позиции, градските жители и селяните, да бъдат облечени еднакво добре в СССР* [Советская женщина, 1956, с. 46–47].

Моделът на модерните жени в България през периода се основава на „простота“, „скромност“, „комфорт“ и „чувство за мярка“. Социалистическата мода не се характеризира със сензации и екстравагантност, а с практичност и функционалност. Нейният стил на облекло е лишен от кич, преструвки и формализъм [Стойков, Л. 1982, с. 14, 78, 109–110]. Идеята за практичните дрехи до голяма степен е

---

²⁰ Според киноисторика Александър Александров в периода от 1944 до 5.IV.1948 г. на българския екран са се състояли премиерите на 774 игрални филма, от които 8 български, 252 американски, 160 съветски, 117 френски, 68 италиански, 20 английски и др. филми, предлагащи на зрителите предимно развлекателни истории, пропити с буржоазен морал. Може да се забележи идеологическият антагонизъм, присъстващ във филмовия репертоар в страната [В: , 1979, с. 25].

заимствана от Съветския съюз, разработена още след Болшевишката революция, чийто идеолог в облеклото е Надежда Ламанова (1861–1941). Нейната теория се основава на идеята за функционалната и рационална дреха, класифицирана в съответствие с целите, за които е създадена – да служи на народа и трудещите се [Зайцев, В. 1983, с. 32–33].

Социалистическите дрехи, определяни като „семпли и прости“, „подбрани с чувство за мярка“, са ангажирани в борбата срещу явната липса на вкус и срещу луксозни предметите, като брошки, пръстени и огърлици, направени от големи диаманти, инкрустирани в платина. Красотата на дрехата е свързана с нейната практичност²¹. Тази „скромна мода“, съответстваща на социалистическия добър вкус, се превръща в елемент от културния живот на голяма част от населението. Простотата и скромността отличават социалистическата от буржоазната мода и морал. В същото семантично поле спадат и епитети като „удобни“, „дискретни“, „практични“, „строги“. Скромността е абсолютният императив на маниери, външен вид и играе основна роля при избора на тоалет на жената от началото на социализма до неговия край. Това е застъпено до края на периода, по образец на съветския идеал: *от ежедневната прическа, както и от костюмите, трябва да се излъчват скромност* [Работница, 1962, бр. 1]. И, разбира се, всички видове ексцесии на модата задължително са заклеяени като „недискретност“. За такива се считат масивни метални гerdани, мини поли и свободно пуснатата дълга коса.

Определена е границата между „разумно“ и „луксозно“ потребление, съответно модата и придържането към нея са свързвани с лукса и удовлетворението на преминаващите прищевки на буржоазната класа, чието време безвъзвратно е отминало и няма място в *новия живот*. Потреблението на дрехи е само с цел да се задоволят основни нужди на рационалните разумни хора, а аксесоарите, допълващи облеклото са отпаднали. Всички дрехи се използват до износване. Такъв егалитарен подход към потреблението съответства напълно на идеята на социализма и противопоставя двата политически блока в климата на Студената война в края на 40-те и началото на 50-те години на XX в. Социалистите осъждат лукса като черта при потреблението на висшите класи в социално диференцираното капиталистическо общество, които следват модата, за да демонстрират социални различия. Модата в първите години на социализма е ненужна в едно общество, където класовите различия трябва да бъдат изтрети.

Публичното отричане на лукса през 50-те години, а след това препоръките за придържане към скромен и семпъл външен вид в социалистическия дискурс, може да се тълкува като опит да се поддържа социален консенсус в общество, където материалните условия не са еднакви за всички. Утопичното обещание за изобилие в светлото комунистическо бъдеще отнема вниманието на хората от реалния им стандарт на живот.

На подражанието като феномен се спира писателят Георги Марков в един от репортажите си, носещ името „Ехо от студентските години“. В него писателят

---

²¹ „Простотата, удобството и спретнатостта са най-важни условия, за да бъде тоалетът елегантен“ [Жената днес, 1958, с. 20].

описва промяната сред студентите в първите години след установяването на режима, която се улавя не само в промяна на обръщението от „господа“ и „госпожи“ на „другари“ и „другарки“, но се стига и до крайното разделение на „наши“ и „врагове“. Започва делене на хората, независимо от знания и способности. Делене, което има и своята външна страна – за да бъдеш припознат за свой, подражаваш на тези, които са сочени за пример, а портретът на Маруся Тодорова, която започва да тъче на двадесет или петдесет текстилни стана, е навсякъде. Реакцията сред жените не закъснява – *някои от моите колежки веднага направиха косите си като нейните. Меките шапки изчезнаха и вместо тях всички носеха каскети или „сталинки“.* Появи се тенденция за груби, мъжествени обноски, за които се предполагаше, че са пролетарски. [Марков, Г. 2008, с. 21].

Модата си играе с най-сериозната тема повдигана от човека – „Кой съм аз?“ [Барт, Р. 2005, с. 307]. Тя провокира идеята за идентичност – да покажеш и изразиш себе си, което противоречи с униформеността, която задава социализмът.

Властта не си служи само със слово и карикатури, а активно преследва набедените за зози жени и ги заставя да се „превъзпитат“ в специализирани за целта заведения или си служи с изселвания [Стойчева, В. 2012, с. 273–284]. Пример за това е съдбата на певицата Леа Иванова, която, въпреки че по това време работи с артистични групи под ръководството на Комитета за наука, изкуство и култура (КНИК), въз основа на доноси през юли 1949 г. е въдворена в трудово-възпитателното общежитие в с. Ножарево, Силистренско. Макар и освободена предсрочно през март 1950 г. за „участие в културно-просветна и агитационна работа“ и „добро поведение“, над нея продължава да тежи клеймото на „кабаретна певица“; „усърдно пропагандирала с джаза на Овчаров американската джазова музика“; „най-типичната представителка на американския начин на изпълнение, отличаващ се със своята груба сантименталност и еротика“. Тези характеристики, дадени от КНИК, мотивират предложението на неговия председател Сава Гановски Леа Иванова да бъде пренасочена към „работа в производството“ [ЩДА, ф. 136, оп. 1а, а. е. 1492, л. 18–20]. Независимо от възможността зад доносите срещу нея да се крият напълно лични съображения, факт е, че особеностите на стила, за чиято изразителка е набедена тя, по същото време са напълно легитимен претекст за психологическа и физическа репресия и насилствено изолиране от културния обмен. Безкрайна поредица от арести, присъди, въдворявания и изселвания е и нелеката съдба на Асен Овчаров²².

Че зозите и суингите и други поклонници на западното биват преследвани, говори Хулиганската акция, проведена през януари, февруари и март 1958 г. [Скочев, Б. 2012, pass...]. Данни за това намираме в публикуваните документи на британския посланик в София: *Несъмнено беше необходима твърда акция, но властите, както обикновено, се захванаха по погрешен начин. Близо 2000 души*

---

²² В книгата си Владимир Гаджев разказва, че Овчаров е арестуван и следствен за шест месеца през 1949 г. по обвинения за контакти с американски и британски представители на Съюзната контролна комисия, а после е интерниран в Тутракан и въдворен в лагера в Белене, откъдето излиза през 1952 г. След това отново е арестуван и осъден на шест години затвор, а накрая е изселен в Пловдив [Гаджев, В. 2010, с. 142].

бяха арестувани през последните 3 седмици, главно в София. Около една четвърт от арестуваните после бяха освободени, но останалите се пращат в концентрационния лагер Белене и други лагери. Арестите бяха извършени по твърде произволен маниер и освен истински престъпници младежи – черноросаджии, проститутки, измамници и тям подобни – милицията замъкна всеки, [...] който носи тесни панталони, къси вълнени палта с качулки и практически всичко, което съответства на текущата местна представа за западен стил облекло. [...] Подобно нещо станало в трамвая миналата седмица, когато милиционер спрял младата жена на един от френските секретари, която била с джинси, току-що донесени от Париж [Димитров, Д. 1994, с. 30–32].

Както е посочено в документа – неясен остава подборът, по който заедно с престъпниците в лагерите биват изпращани и лица, които не са криминално проявени. Грубото престараване на униформената власт води и до комични резултати, което само показва неясните критерии. Излиза, че идентифицирането става по един-единствен признак – облеклото. То става важна черта и изобличителен белег от характеристиката на хора, окачествени като „зози“ или „суинги“ – дрехите, които нямат нищо общо с облеклото на обикновените трудови хора.

В първото десетилетие на социалистическия период да бъдеш окачествен като „зоза“ е опасно не само за момичета и жени, които са дамгосани с пейоративното обръщение, но и за цялото семейство. А в училище е стабилна стъпка за изключване и от учебното заведение и от младежката комунистическа организация, което в бъдеще ограничава възможностите „за лично и професионално развитие“ и слага траен отпечатък върху човешкия живот [Дончева, Л. 2015, с. 188–212]. Да бъде използвано това обръщение за нежния пол е синоним на „лека жена“ със съмнително поведение, „агент на западната идеологическа диверсия“, „враг на народната власт“.

Музика, танци, прически и дрехи са елементи от стила на зози и суинги – подражателите на Запада, отхвърлящи социалистическия начин на живот. Карикатурите от периодичния печат позволяват реконструкция и визуализация на образа, макар и представящи гледната точка единствено на новата власт.

Описвайки субкултурата на зози и суинги, виждаме еднакви предпочитания спрямо музиката и възприемане на общи ценности. Разграничаваща роля за групата имат модата, поведението и сленгът. Събирането в група се случва въз основа на общи интереси и вкусове. Фактори, които служат за теоретизирането на субкултурата и оттам спомагат за по-доброто разбиране на понятието, като го разграничават от основната култура, са:

- ✓ Възраст – субкултурата на зози и суинги се формира предимно от младежи.
- ✓ Класова структура, която невинаги е основен фактор и не може да бъде единствен индикатор за принадлежност към дадена субкултура.
- ✓ Различна представа за уплътняване на свободното време и начините за забавление, често в разрез с обявеното за „нормално“ от доминиращата култура.
- ✓ Общи интереси – музика, която също е в разрез с разбиранията; танците, разглеждани като неприлични.
- ✓ Общ стил, който включва мода, поведение и сленг.

Социализмът отхвърля всичко, свързано с предходния период на капитализма, и го заклеява като упадъчно. Според идеолозите музиката, поведението, визията и облеклото подпомагат задържането на един „стар, вече отречен морал“ и „хвърлят кал“ по светлото бъдеще. В това число влизат и т.нар. *зози* и *суинги* – правописната грешка, която социализмът се старае да изтрие.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Архивни източници

Ангелов, А. 2015 – Антон Ангелов. Масова култура и култура за масите (Институционален контрол върху популярната музика в социалистическа България, концептуални модели, практика и социален контекст, 50-те – 70-те години.) (дисертация). [**Angelov, A.** 2015 – Anton Angelov. Masova kultura i kultura za masite (Institutsionalen kontrol varhu populyarnata muzika v sotsialisticheska Bulgaria, kontseptualni modeli, praktika i sotsialen kontekst, 50-te – 70-te godini.) (disertatsia).]

ЦДА, ф. 136, оп. 1а, а. е. 1492 – Централен държавен архив, фонд 136, опис 1а, архивна единица 1492. Молба от Леа Иванова Иванова до министър-председателя Вълко Червенков относно невъзможността да си намери работа, 31 май 1951 г., л. 18–20.

Публикации

Барт, Р. 2005 – Ролан Барт. Системата на модата. София: Агата, 2005. [**Bart, R.** 2005 – Rolan Bart. Sistemata na modata. Sofia: Agata, 2005.]

Бранев, В. 2007 – Веселин Бранев. Следеният човек. Спомени, предизвикано от документи. София: Фама, 2007. [Veselin Branev. Sledeniyat chovek. Spomeni, predizvikano ot dokumenti. Sofia: Fama, 2007.]

Българска музика, 1953, бр 9., с. 44. [Balgarska muzika, 1953, br 9., s. 44.]

Гаджев, В. 2010 – Владимир Гаджев. Now's The Time. Джазът в България и българите в джаза. София: Изток-Запад, 2010. [Vladimir Gadzhev. Now's The Time. Dzhazat v Bulgaria i balgarite v dzhaza. Sofia: Iztok-Zapad, 2010.]

Генчева, Р. 2003 – Росица Генчева. Звучите на социализма. – В: Социологически проблеми, 2003, кн. 1–2, 179–195. [Rositsa Gencheva. Zvutsite na sotsializma – V: Sotsiologicheski problemi, 2003, kn. 1–2, 179–195.]

Горки, М. 1928 – Максим Горки. О музыке толстых. – В: Правда, 1928, № 90, 18. април. [Maksim Gorki. O muzyke tolstyh. – V: Pravda, 1928, № 90, 18. April.]

Городински, В. 1951 – Виктор Городински. Музика на духовна нищета. София: Наука и изкуство, 1951. [Viktor Gorodinski. Muzika na duhovna nishteta. Sofia: Nauka i izkustvo, 1951.]

Груев, М. 2009 – Михаил Груев. Политическото развитие на България през 50-те – 80-те години на XX век. – В: Историята на Народна република България. Режимът и обществото. София, 2009, 131–170. [Mihail Gruev. Politicheskoto razvitie na Bulgaria prez 50-te–80-te godini na XX vek. – V: Istoriyata na Narodna republika Bulgaria. Rezhimat i obshtestvoto. Sofia, 2009, 131–170.]

Груев, М. 2014 – Михаил Груев. Младежките субкултури в България през 70-те и 80-те години на XX век. – В: Критика и хуманизъм. София, 2014, кн. 43, бр. 1–2, 49–72. [Mihail Gruev. Mladezhkite subkulturi v Bulgaria prez 70-te i 80-te godini na XX vek. – V: Kritika i humanizam. Sofia, 2014, kn. 43, br. 1–2, 49–72.]

Димитров, Д. 1994 – Димитър Димитров. Съветска България през три британски мандата, 1956–1963. Из архивите на Форин офис за събития и личности в България. Лондон: Българска секция на BBC, 1994. [Dimitar Dimitrov. Savetska Bulgaria prez tri britanski

mandata 1956–1963. Iz arhivite na Forin ofis za sabitia i lichnosti v Bulgaria. London: Balgarska seksia na BBC, 1994.]

Дончева, Л. 2015 – Лора Дончева. „Вражески прояви“ в българското училище през периода 1948–1953 г. (по документи от Държавен архив – Велико Търново). – В: Образованието в социалистическа България. Между традицията и комунистическата идеология. Проект „Преживяно минало“. Т. I, Велико Търново, 2015, 188–212. [Lora Doncheva. „Vrazheski prouyavi“ v balgarskoto uchilishte prez perioda 1948–1953 g. (po dokumenti ot Darzhaven arhiv – Veliko Tarnovo). – V: Obrazovaniето v sotsialisticheska Bulgaria. Mezhdru traditsiyata i komunistichestkata ideologia. Proekt „Prezhivuyano minalo“. T. I, Veliko Tarnovo, 2015, 188–212.]

Жената днес, 1958, кн. 10. год. XIII, с. 20. [Zhenata dnes, 1958, kn. 10. god. XIII, s. 20.]

Зайцев, В. 1983 – Вячеслав Зайцев. Тази капризна мода. София: Народна младеж, 1983. [Vyacheslav Zaytsev. Tazi kaprizna moda. Sofia: Narodna mladezh, 1983.]

Киноработник, 1979, бр. 7, с. 25. [Kinorabotnik, 1979, br. 7, s. 25.]

Кирсанова, Р. 1998 – Раиса Кирсанова. Стиляги: западна мода в СССР 40–50-х годов. – В: Родина: российский исторический иллюстрированный журнал, 1998, 8, 72–75. [Raisa Kirsanova. Stilyagi: zapadnaya moda v SSSR 40–50-h godov. – V: Rodina: rossiyskiy istoricheskiy illyustrirovanny zhurnal, 1998, 8, 72–75.]

Козлов, А. 1998 – Алексей Козлов. „Козел на саксе“ – и так всю жизнь. Москва: Вагрюсь, 1998. [Aleksey Kozlov. „Kozel na sakse“ – i tak vsyu zhizny. Moskva: Vagryusy, 1998.]

Комсомольская правда, 1954, 20 март, с. 3. [Komsomolyskaya pravda, 1954, 20 mart, s. 3.]

Крокодил, 1949, 10. март, с. 10. [Krokodil, 1949, 10. mart, s. 10.]

Марков, Г. 2008 – Георги Марков. Задочни репортажи за България. Т. I, София: Сиела, 2008. [Georgi Markov. Zadochni reportazhi za Bulgaria. T. I, Sofia: Siela, 2008.]

Младеж, 1956, кн. 7, год. IX, с. 15. [Mladezh, 1956, kn. 7, god. IX, s. 15.]

Младеж, 1956, кн. 9, год. IX, с. 29. [Mladezh, 1956, kn. 9, god. IX, s. 29.]

Музика, 1951, № 9–10, с. 26. [Muzika, 1951, № 9–10, s. 26.]

Работница, 1962, бр. 1. [Rabotnitsa, 1962, br. 1.]

Советская женщина, 1956, бр. 4, с. 46–47. [Sovetskaya zhenshtina. 1956, br. 4, s. 46–47.]

Стойков, Л. 1982 – Любомир Стойков. Чаровната диктаторка (калейдоскоп на модата). София: Народна младеж, 1982. [Lyubomir Stoykov. Charovната diktatorka (kaleydoskop na modata). Sofia: Narodna mladezh, 1982.]

Стойчева, В. 2012 – Виолета Стойчева. „Мълчаливите свидетели“ – женският лагер в село Скравена, Софийско, в спомените на местните жители. – В: България, българите и Европа – мит, история, съвремие, Т. V. Научна конференция, 27 октомври 2010 г. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2012, 273–284. [Violeta Stoycheva. „Malchalivite svideteli“ – zhenskiyat lager v selo Skravena, Sofiysko, v spomenite na mestnite zhiteli. – V: Bulgaria, balgarite i Evropa – mit, istoria, savremie, T. V. Nauchna konferentsia, 27 oktombri 2010 g. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2012, 273–284.]

Стършел, 1953, 23 октомври, бр. 402, VIII год., с. 2. [Starshel, 1953, 23 oktombri, br. 402, VIII god., s. 2.]

Стършел, 1953, 7 август, бр. 391, год. VIII, с. 2. [Starshel, 1953, 7 avgust, br. 391, god. VIII, s. 2.]

Ципурски, Г. 2014 – Глеб Ципурски. „Търсачи на чуждестранни парцали и твърда валута“: стилигите в Съветския съюз през Студената война (1945–1964). – В: Критика и хуманизъм, 2014, кн. 43, бр. 1–2, 19–48. [Gleb Tsipurski. „Tarsachi na chuzhdestranni partsali i tvarda valuta“: stilyagite v Savetskia sayuz prez Studenata voyna (1945–1964). – V: Kritika i humanizam, 2014, kn. 43, br. 1–2, 19–48.]

Bordo, S. 2003 – Susan Bordo. Unbearable Weight: Feminism, Western Culture and the Body. Berkeley, 2003.

Edele, M. 2002 – Mark Edele. Strange Young Men in Stalin’s Moscow: The Birth and Life of the Stiliagi, 1945–1953. – In: Jahrbuch für Geschichte Osteuropas, 50, 2002, pp. 37–61.

Ivanova, D. 2014 – Dilyana Ivanova. Memories of Everyday Life during Socialism on the Town of Rousse, Bulgaria. Sofia: The American Research Center in Sofia, 2014.

Roth-Ey, K. J. 2004 – Kristin Roth-Ey. “Loose Girls” on the Loose: Sex, Propaganda and the 1957 Youth Festival. – In: Women in the Khrushchev Era. New York: Palgrave, 2004, pp. 75–95.

Taylor, K. 2006 – Karin Taylor. Let’s Twist Again: Youth and Leisure in Socialist Bulgaria. Berlin, 2006.

Zakharova, L. 2010 – Larissa Zakharova. Dior in Moscow: a Taste for Luxury in Soviet Fashion under Khrushchev. – In: Pleasures in Socialism: Leisure and Luxury in the Bloc. Northwestern University Press, 2010, pp. 95–120.

Интернет базирани източници

Попова, Г. 2004–2006 – Гергана Попова. Обезтелесеното тяло на социализма. Триумфът на плътта и господството на образите в обърнатата перспектива на публичността. – В: Култура и критика, част IV: Идеологията – начин на употреба, 2004–2006. Електронно издание. <<https://litenet.bg/publish7/gpopova/tialo.htm>> (достъпен: август 2019). [Gergana Popova. Obeztelesenoto tyalo na sotsializma. Triumfat na platta i gospodstvoto na obrazite v obarnatata perspectiva na publichnostta. – V: Kultura i kritika, chast IV: Ideologiata – nachin na upotreba, 2004–2006. Elektronno izdanie. <<https://litenet.bg/publish7/gpopova/tialo.htm>> (dostapen: avgust 2019).]

Съдоклад на ЦК на ДКМС... – Съдоклад на отделите „Организационен“, „Идейно-възпитателна дейност“ и „Култура“ на ЦК на ДКМС. <<http://lib.sudigital.org/record/599/files/SUDGTL-BGCW-2010-312.PDF>> (достъпен: август 2019). [Sadoklad na otdelite “Organizatsionen”, “Ideyno-vazpitatelna deynost” i “Kultura” na TsK na DKMS. <<http://lib.sudigital.org/record/599/files/SUDGTL-BGCW-2010-312.PDF>> (dostapen: avgust 2019).]

Скочев, Б. 2012 – Борислав Скочев. Хулиганската акция и победата на социализма. 4 януари 2012. <<http://www.svobodata.com/page.php?pid=7769&>> (достъпен: август 2019). [Borislav Skochev. Huliganskata aktsia i pobedata na sotsializma. 4 yanuari 2012. <<http://www.svobodata.com/page.php?pid=7769&>> (dostapen: avgust 2019).]

Снимков материал към „Зози и сунинги – алтернатива на допустимо и позволено през социализма“

Обр. 1. Стършел, 1953, 23 октомври, бр. 402, год. VIII, с. 2

Обр. 2. Стършел, 1948, 23 април, бр. 115, год. II, с. 2

Обр. 3. Стършел, 1948, 23 април, бр. 115, год. II, с. 2

Обр. 4. в. Стършел, 1948, 21 май, бр. 115, год. II, с. 2

Обр. 5. в. Стършел, 1946, 15 март, с. 3

Обр. 6. в. Стършел 1946, бр. 41, 22 ноември, с. 1

Обр. 7. в. Стършел 1946, бр. 8., 5 април, с. 4

Обр. 8. Стършел, 1947, 12 септември, бр. 83, год. 2, с. 2

Обр. 9. в. Стършел, 1946, 3 май, бр. 12, с. 2

Обр. 10. в. Стършел, 1949, 5 август, бр. 18, с. 3

Обр. 11. в. Стършел, 1946, бр. 41, 22 ноември, с. 4

Обр. 12. в. Стършел, 1948, 16 януар, с. 2

Обр. 13. в. Стършел, Стършел, 1948, 6 февруари, бр. 104, с. 3